

נאמנגב

ביטאון מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

גליון מס' 10 ספטמבר 2015, תשרי תשע"ו

באר אורה

כעוף החול הקם מהריסות המחנה

הוקמה מכינה קדם צבאית

לציבור הנאמנים שלום

גיליון זה יוצא ערב חגי תשרי, לקראת שנת העבודה תשע"ו.

חברתנו שירה אהרוני, אשר הפיקה את הביטאון בצורה מקצועית ונאה לעין, סיימה את תפקידה כעורכת ראשית ואנו נאחל לה הצלחה מליאה בתפקידה החדש בעיריית אשקלון.

זמנית (כך אני תקוה) חזרנו לתצורה הראשונית של הביטאון.

את מחציתה השנייה של שנת תשע"ה ליוותה עננת חוסר תקציב מדינה, אשר הטיל מגבלות מספר בעבודת השימור במחוז.

דרך כורכרית נסללה לעבר בית הביטחון אורים הישנה וחברה לדרך נופית "דרך השדות"; שוקם מבנה חדר האוכל בקיבוץ נחל עוז לקראת פתיחתו כ"מוזיאון התפתחות תפוחי האדמה והירקות בנגב"; ביום ג' 14 באפריל נחנך ברוב עם הצריף הירוק בקיבוץ דביר; התמודדנו בהצלחה לא מבוטלת עם עירעורים וערעורים בועדה המחוזית; פניות רבות מישובים הגיעו לשולחנו, נערכו סיורים ובדיקת סטטוסים בישובים לקראת הגשת תכנית עבודה לשנת הכספים 2016; בוצע שילוט בנקודת באר המים של תחנת הרכבת ביר עסלוג' (משאבי שדה), בוצע שילוט ל 10 שלטים בחוות ברורים (חוות הזרע ע"י צומת מסמיה), שודרג שילוט יד האנז"ק ביער בארי ושולט הצריף הירוק בדביר; יו"ר ועדה חדשה לועדת השימור הציבורית בבאר שבע - ליאורה אורן. מיטב איחולים להצלחה בתפקיד בהובלת הועדה.

שנת העבודה הקרובה מזמנת לנו אירועים רבים: ב 17 בנובמבר תחנך בקתת אום רש באילת; 60 שנה להקמת 11 הנקודות בנגב - הוקם צוות היגוי בניהולה של ראש מוא"ז בני שמעון סיגל מורן ומתוכננים מספר אירועים ויום עיון; 100 שנה להקמת תחנת הרכבת התורכית בבאר שבע והמשך המסילה דרומה - בתכנון יום עיון בנושא; 40 שנה למרכז ג'ו אלון בלהב; חנוכת שבשבת הרוח במושב לכיש; ביצוע שילוט היסטורי באתרים וכמובן אירועי שבוע שימור אתרים בחודש מאי 2016.

נפרדנו לא מכבר בעצב מאמנון גולץ ז"ל מרוחמה, אשר יחד עם אשתו רותי יזמו את שיקום באר רוחמה. נפרדו בעצב גם מבני גינצבורג ז"ל מסעד, אשר הפעיל בלהט את מעוז מול עזה - יהי זכרם ברוך.

נאמני השימור, יפגשו במסגרת ועדת דרום ביום ב' 12.10.2015 בגן הלאומי אשקלון.

עד כאן לקט פיאה ושכחה
באיחולי מועדים לשמחה
שנה טובה ומאושרת
יוגב עפר, מנהל המחוז

דבר היו"ר

לנאמנים, פעילים, שוחרי מורשת ושימור בדרום, הידד

עם פתיחתה של שנת פעילות חדשה במועצה לשימור אתרים ובמחוז דרום, מבקש לאחל לכולנו שנה טובה, שנת יצירה ויצירתיות, שנת צמיחה, בניין, התחדשות ושמירה על מורשת העבר.

האתגרים עימם מתמודדים אנשי המחוז באזורנו הם גדולים ועצומים ומשתרעים על פני שטח רחב ידיים. ידיהם של הבודדים העוסקים במלאכה במסגרת עבודתם הרשמית, עמוסות לעיפה. דומה כי ללא גיוס ציבור נאמני ושוחרי הארץ, יקשה עליהם לעמוד במשימות בלוח הזמנים והלחצים שמכתיבים השטח והמציאות. לעניין זה אנו נדרשים להעצמת כוחם ומספרם של נאמני השימור, המתנדבים, בדרום הארץ. בשנים האחרונות נעשו מספר פעולות להרחבת השורות ועדיין לא יצרנו כח משמעותי הפרוס על פני כל הדרום.

אני קורא לחברינו הפעילים לשנס מתניים ולהירתם לגיוס מתנדבים ונאמנים נוספים, בבחינת "חבר מביא חבר". מן הנאמנים לא נדרשת כל התחייבות אלא רק אזניים כרויות, עיניים פקוחות ותשומת לב לנעשה באתרים היסטוריים בסביבתם, על מנת ליידיע את הגורמים המוסמכים. כוחו של הציבור לעיתים רבות חזק יותר מכוחו של השיטור.

בשנים האחרונות אנו מנסים למסד את פעילותה של ועדת השימור הציבורית המתכנסת 3-4 פעמים בשנה לסייע להנהלת המחוז. לצד ועדת הדרום פועלת גם "ועדת באר שבע" שלצערי הרב אין קשר בין השתיים. חושבני שאיחוד שתי הועדות יכפיל את כוחם של מבקשי השימור מבלי לפגוע בייחודו של גוף זה או אחר, בבחינת "איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק" (ישעיהו מא', 6).

תחזקנה ידי העוסקים במלאכה והנאמנים המסייעים על-ידם.

ד"ר אבי ששון יו"ר ועדת דרום

100 מילים על - חוות הגדני"ע באר אורה

בשנת 1950, הקים מפקד הגדני"ע השני עקיבא עצמון ז"ל את חוות הגדני"ע 'באר אורה'.

בשנת 1990 הורה הרמטכ"ל אהוד ברק על סגירת חוות הגדני"ע והיא ננטשה.

בשנת 2011 נהרסה כמעט לחלוטין חוות באר אורה (בטעות או שלא, תלוי את מי שואלים).

במקביל פועלת מזה שנים 'העמותה למורשת הגדני"ע ע"ש עקיבא עצמון', אשר ממש בימים אלה החלה להפעיל יחד עם המועצה האזורית חבל אילות מכינה קדם צבאית בתחום חוות באר אורה. הובאו מספר מבנים יבילים ושנת הלימודים תשע"ו החלה. בתכנון מדרשה חינוכית ומוזיאון לתולדות הגדני"ע.

במקום נותרו מספר מבנים לשימור והכוונה לשחזר מבנה ממבני החווה לצרכי המוזיאון.

סיבוב בבית פיליפ מורי באילת

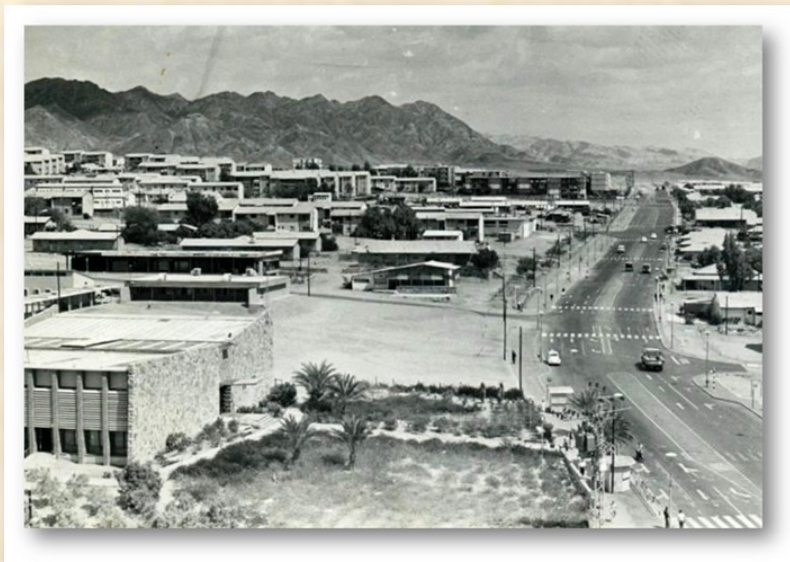
אדריכל מיכאל יעקבסון

בית פיליפ מורי הוא ככל הנראה המבנה בו העז אדריכל ללכת הכי רחוק מבחינה טכנולוגית, וזאת מבלי לוותר על עיצוב אלגנטי שמדגיש את ייעודו של המבנה כבית תרבות לתושבי העיר. הרבה ראשוניות היתה בו ומסיבה זו החליטה עיריית אילת להכריז עליו כמבנה לשימור. ההכרזה אולי מנעה את הריסתו, אך מעמדו כמוקד עירוני שקע וכל אותם ערכים שבגללם חשוב לזכור אותו נעלמו. לכן, לא ברור למה לא מחדשים אותו ואת סביבתו, כי היום נראה הבניין כמו שריד לתרבות שהיתה ונעלמה.

ארבע חזיתות הבניין הן המרכיב המרשים ביותר היום, כי בקושי נגעו ושינו אותו. כל אחת מהן שונה ומספרת את הפטנט הטכנולוגי הפשוט שהבניין הזה ייצג ב-1956. יש גם חזית חמישית – התקרה, אבל אותה שינו והחליפו ולכן ניתן ללמוד על מקומה וחשיבותה בבניין רק מתמונות.

החזיתות המזרחית והמערבית הן חזיתות מוארכות ואטומות, למעט פתח כניסה ויציאה אחד בכל חזית וכן חלונות זעירים שכמעט בלתי נראים. החזיתות מחופות באבן גרניט אדמדמה. הכניסה הראשית בחזית המזרחית בולטת הודות לגגון אסבסט לבן שיצר מחווה לבאים (היום הוא עשוי פרספקס). הודות למראה החזית הזו כינו תושבי אילת את הבניין "המבצר" (חזית אבן עם פתח שהזכירו חומה עם שער). החזית הדרומית מורכבת ממערכת תריסים לאוורור והחזית הצפונית מורכבת מבלוקים חלולים המסתירים את הפטנט הטכנולוגי שהפך את הבניין לכל כך חדשני לתקופתו.

על הטכנולוגיה של בית פיליפ מורי מספר עזרא כהן (83), שניהל את הבניין כרכז תרבות בין השנים 1964-1960 והתגורר בעיר מאז 1953 (הוא החליף בתפקיד את אלכס אנסקי שניהל את הבניין במשך שנה וחצי): "הרוח הצפונית היא הרוח הדומיננטית באילת ורצו לנצל אותה לצינון הבתים. כבר ב-1952 נבנו כמה בתים עם טפטפות שציננו את האוויר בבית, אך זה לא הצליח וירד מהפרק. כמה שנים לאחר מכן הגיע יהודי עירקי בשם שמש שהציג פטנט שהביא מעירק. הוא לקח את החלונות הצפוניים בבתים, הציב עליהם רשת חוטי ברזל שתמכה בשתי וערב של שיחי סירה קוצנית הגדלים בערבה. מעל לכל זה הוא הוציא ברז שטיפטף טיפות מים. כתוצאה מהמפגש של המים, הקוצים והרוח הצפונית, התאיידו המים וצננו את האוויר שהוזרם אל תוך הבית. כשהקימו את בית פיליפ מורי החליטו לבנות את כל הקיר הצפוני בשיטה הזו ובנוסף, השתמשו בבלוקים חלולים שהסתירו את הקוצים. זו היתה הצלה של ממש לאילת כי באותה תקופה לא היה פתרון אחר".

א) המבואה ממוקמת במרכז הבניין עם גג כפול שהורכב בחלקו התחתון מסדרה של תריסים ובחלקו העליון משטחי אסבסט שבמרווחים צרים אפשרו חדירת אוויר קר אך מנעו כניסת גשם וקרני שמש ישירות. במרכז האולם נתלה גרם מדרגות מרשים שצמח מתוך בריכת נוי. לפני כמה שנים הוחלט להסב את אולם המבואה למועדון ריקודים והמדרגות התלויות שתפסו חלק מרכזי באולם נהרסו והוחלפו במדרגות רגילות והברכה סולקה. גם התריסים נאטמו ותקרת גבס כיסתה עליהם.

ב) האגף הצפוני במפלס
 התחתון היה במקור מזנון
 ובמפלס העליון ספרייה
 שמאוחר יותר חולקה והפכה
 לחדרי חוגים, הרצאות ומשחק
 (שח מט וכד'). היום בקומה
 התחתונה יש אולם המשמש
 סדנת אמנות, משרדי הנהלת
 הבניין, שירותים וחדר
 של הסתדרות המורים באילת.
 במפלס העליון יש חדר
 הרצאות, משרד המשמש
 גרפיקאית, משרד המשמש את
 עורכי בחינות בבתי הספר בעיר
 (שנקרא "תחנת קליטה" כי
 כאן קולטים את הבחינות),
 וחדר המשמש את הנהלת
 "מכללת ניהול פלוס."

ג) האגף הדרומי אולם

למופעים, הצגות, קולנוע וקונצרטים ובו כ-400 מושבים. לאחר הבנייה הוחלט שהוא גם ישמש להקרנת סרטים ולכן מחוץ לבניין ובצמוד לחזית המערבית נבנה חדר למכונת הקרנה ומכונת תרגום. במקור היה האולם שטוח, אך כדי לשפר את איכות הצפייה הוא עבר שיפוץ בשנות ה-80 וכיום המושבים בו מדורגים.
ד) אגף רביעי הוא מרתף הבניין. במקור שימש למגוריה של מיקי מיכאלי, רכזת התרבות הראשונה של אילת שגם היתה הראשונה שהפעילה את הבניין. לאחר מכן שימש המרתף להצבת מכונת דפוס בה הודפס המקומון הראשון של אילת "עלון אילת" שהתגלגל מאוחר יותר והפך ל"ערב ערב" – המקומון הוותיק ביותר בישראל. שם גם הוכנסו מכונות מיזוג האוויר והותקן חדר חושך למועדון הצילום של תושבי אילת.

חצי שנה בלבד לקח לחברת "סולל בונה" לבנות את הבניין שיזמה הסתדרות העובדים (בעלת הנכס עד היום). מיותר לציין שמדובר בעבודה עברית, היות וכמו כל הבתים שנבנו אז, הפועלים כולם היו ישראלים. ארוע חנוכת הבניין התרחש ב-1955, אך האירוע היה רק מופע ראווה והבנייה הושלמה ב-1956. לחנוכת הבניין הגיעו נציגי האיגודים המקצועיים בארה"ב שתרמו להקמתו 100 אלף דולר, והודות לכך נקרא הבניין על שמו של ראש האיגוד שנפטר שנה קודם לכן – פיליפ מורי. על חשיבות הבניין באילת של אותן שנים ניתן ללמוד מהעובדה שביום חנוכת הבית, נקבע יום שבתון החל מהשעה 1 בצהריים, וזאת במטרה שכל התושבים ישתתפו באירוע.

מי הופיע כאן? "מי לא" עונה שמוליק תג'ר שניהל את הפעלת והחזקת הבניין בין השנים 1964-1969 ולאחר מכן בשנות השמונים. "אריק איינשטיין, חווה אלברשטיין, שמוליק קראוס עם ג'וזי כץ, התרנגולים, אריס סאן, אריק לביא, הדודאים – שהופיעו כאן הרבה, הפרברים, הפילהרמונית הישראלית, והיו עוד הרבה". הבניין לא פעל רק בשעות הערב, כי בשעות אחר הצהריים התקיימו חוגים (לילדים, מקהלה, מחול, דראמה) ובשעות הבוקר התקיימו שיעורים להשלמת בגרויות.

כבר ב-1965 נאלצה הנהלת הבניין להשבית בו את הפעילות והוא נדרש לעבור שיפוץ יסודי. עד 1970 הספיקו לערוך שינויים נוספים בגלל קריסת מערכות ואכזבה מהתכנית המקורית. ב-1963 הופיעו כאן חברי להקת "התרנגולים". הם רקדו וקפצו על הבמה בהתלהבות עד שלבסוף קרסה הבמה יחד עם כל חברי הלהקה. בנוסף, מערכת הטפספות נמצאה לא יעילה והוחלפה במיזוג אוויר קונבנציונאלי. נבנה בניין ספרייה חדש וכל אגף הקומה העליונה בבניין שינה את פניו וחולק לחדרי חוגים.

"דברתי עם אנשים באילת וכנראה שיש אנשים שלא רוצים להחזיק בבניין ואנחנו מאוד חוששים שירצו להרוס אותו ולבנות במקומו", חושש עזרא כהן. "לכן פעלנו ודאגנו שהבניין יוכרז לשימור, אבל זו עדיין בעיה."

"הוא עדיין בית תרבות" קובעת מרב אפק שמנהלת את הבניין מאז 1993. "פעמיים בשבוע מגיעים כמאה איש לשמוע הרצאה, יש הצגות ושבוע הבא למשל יש לנו את הצגת הפרינג' 'מייקל', יש מנויי זמר, 'סל תרבות' לבתי ספר. זה אולם כמו שהיה פעם, בסגנון אולמות 'מופת' עם במה בינונית ולכן הוא לא מתאים להצגות של בית ליסין או הקאמרי". האם החשש של כהן לגבי עתידו של הבניין מוצדק? "הבניין לשימור והוא לא צריך לדאוג. זה לא בניין שיגעו בו."

תכנון מרכז פיליפ מורי / מאת אבא אלחנני, אדריכל הבניין

הטקסט שלהלן התפרסם באנגלית בחוברת שראתה אור עם חנוכת הבניין בשנת 1955 או 1956. תרגם אותו מאנגלית (לפני עריכה לשונית) צבי אלחייני מארכיון אדריכלות ישראל. הוא איתר את החוברת, ותרגם את הטקסט במיוחד לרשימה זו. תודה לצבי:

הצבע השולט באילת הוא כחול. השמיים כחולים וכך גם הים האדום. פה ושם מציץ מעט ירוק מבוש, ונראה שקשה לצמחייה להיתפס כאן. מהמרחק נשקפים הרים כחולים, ורודים וסגולים בעוד מתחת לרגליך ערבוביה כהה של אבני ים בצבעים שונים. בחורף אילת היא גן עדן, אבל בקיץ יש בה אקלים מדברי, חם ויבש באופן קיצוני, לחות שנעה בין 10 ל-20 אחוזים וטמפרטורות מעבר ל-40 מעלות צלזיוס ההיא הנורמה. אולם, המטרידים מכל אלה הם משבי הרוח החמים והיבשים המנשבים במרבית ימי הקיץ. **כשניגשנו לתכנון את המרכז ע"ש פיליפ מורי** במסגרת התחרות פומבית, לא היתה בידנו שום מסורת מקומית לעקוב אחריה או לצמוח מתוכה. ההשראה שלנו באה מנופי אילת ומהידע שלנו על האקלים שלה. המטרה שלנו היתה לתכנן את הבניין כך שייראה כאילו צמח מתוך הקרקע, ללא כל רושם של ייבוא זר. השיקול הזה, יחד עם תנאי האקלים, הובילו אותנו לתכנון הבניין.

הבניין מורכב משלושה מבנים ריבועיים פשוטים. בצפון מיקמנו את האולם (250 מ"ר) בשטח שנועד למפגשים, הרצאות ומופעים מכל סוג. לכיוון דרום מיקמנו בניין דו-מפלסי שבקומת הקרקע שלו מזנון, חדר פינג-פונג, משרד אב הבית, אזורי מחיה וחדר מכונות; ואילו בקומתו השנייה ספריה, אולם קריאה וחדרי לימוד שמחברים ביניהם אך גם מופרדים על ידי הריהוט. סמוך להם מיקמנו חדר משחקים (שחמט וכו') ושני חדרי ועידות. שני האגפים מופרדים על ידי פאטיו מוצל המהווה חלל מעבר בין האווירה

המצוננת באופן מלאכותי בתוך המבנה לבין האוויר הפתוח שבחוץ. הפאטיו משמש גם כהמשכו של האולם והמזנון, וכן מהווה קשר אופקי ואנכי בין כל חלקי הבניין. במרכז הפטיו מזרקה דקורטיבית, ומעליה תלוי גרם מדרגות קליל שאינו נתמך בקירות ומוביל למפלס השני.

בניסוח הצורה

והקונסטרוקציה של

המרזב, היה הכרח לצמצם את המשטחים החיצוניים למינימום, כדי להפחית את המשטחים החשופים לשמש. באופן עקרוני תוכננו חזיתות הבניין בחלוקה הבאה: שני קירות חלקים לחלוטין (מלבד הדלתות) ושני קירות שקופים. הקירות החלקים הפונים למערב ולמזרח הם בעלי בידוד גבוה ובעלי עובי של כ-60 ס"מ. הקירות הצפוני והדרומי תוכננו כך

שיחדור בעדם אוויר לכל חלקי הבניין. למעשה, נועדה הרוח הצפונית לצנן את הבניין לאחר שהיא עוברת דרך מסך מים. בעיקרון הידוע הזה כבר נעשה באילת שימוש קודם לכן. במקרה הזה שני קירות של המבנה נבנו בעזרת בלוקים חלולים, ביניהם מערכת צינורות שמטפטים מים ומלחלחים את האוויר החודר לבניין, כך שהלחות בו עולה לבין 40-50 אחוז ומפחיתה את הטמפרטורה בכמה מעלות. באירועים צפופים כגון מופעים, ידענו ששיטת הצינון הזו לא תהיה מספיקה ולצורך כך הותקנו גם תשתיות למערכות מיזוג אוויר. מיזוג אוויר מייצר בעיות אחרות, כמו מעבר חד מהאקלים החיצוני לאקלים הממוזג. לפאטיו, המוצל בכל שעות היום, נועד תפקיד גם בריכוך המעבר הזה. הפאטיו נועד גם כדי לספוג את האוויר החם שייצא מתוך הבניינים, ולצנן את האוויר הזה בעזרת הלחות מן המזרקה. הקונסטרוקציה של הפאטיו מרככת את המעבר האקלימי בין הפנים והחוץ.

עשינו שימוש בחומרים מקומיים ככל הניתן. גם חומרים אחרים נכללו בבנין במצבם הטבעי, כפי שהיה נראה לנו נכון בהתאם לפראיות הנוף בסביבה. החזיתות המערביות והמזרחיות של הבניין מחופות באבן גרניט מקומית שנחצבה במרחק נסיעה של מספר דקות מאתר הבניין. האבן ורודה, אפורה ולבנה, ומתמזגת נפלא עם גווני הנוף ההררי. רצפת הפטיו עשויה מבטון לא מהוקצע בו שולבו פסים המורכבים מלבנים שרופות. לבנים חשופות שולבו גם בעמודים ובמקומות אחרים במבנה. לוחות אסבסט שטוחים סיפקו מראה שקוף וקריר הן לגג הפטיו והן לגגון הכניסה לבניין. קירות הזכוכית הכפולים בצפון ובדרום מולאו ביניהם בצמר זכוכית שנועד לשמש הן כמבודד תרמי והן כחוסם של אור השמש החזק.

הקונסטרוקציה הסופית של הבניין היתה כרוכה בקשיים לא מעטים: החומרים הלא מקומיים הובלו במשאיות במרחק של מאות קילומטרים מהעיר הקרובה ביותר, באר שבע, ולא נמצאו באילת מספיק פועלים מיומנים ובשל כך הובאו פועלים מנוסים מכל חלקי הארץ. למרות אלה, שרתה רוח ייחודית בעת העבודה על הבניין וכל המעורבים בהקמתו התאחדו לקבוצה אחת שהתמסרה למשימה.

מיכאל יעקובסון הוא אדריכל וגיאוגרף

עובד במשרד "פיטלסון שילה יעקובסון אדריכלי וכותב באתר Xnet ובבלוג "חלון אחורי". זוכה פרס רכטר לאדריכל צעיר לשנת 2014

קריית שמואל

פעם היה באזורינו ישוב בשם קריית שמואל. בדרום קריית מלאכי, בכניסה מכיוון באר טוביה, ברחוב ז'בוטינסקי, ניצב הבית הראשון של קרית מלאכי, בית רבוע בן שתי קומות.

בשנת 1933, רכש שמואל פומברובסקי, יהודי אמיד מארצות הברית, 700 דונם בסמוך לבאר טוביה באיזור עליו נמצאת כיום קריית מלאכי. במקום ניטע פרדס והוקמו רפתות ולולים מתוך כוונה להקים יישוב יהודי בשם קריית שמואל על שם שמואל פומברובסקי. ישוב יהודי בלב איזור של ישובים ערבים עוינים. המטרה הייתה לקשר בין באר טוביה לכביש הראשי - כביש מגדל-קסטינה. במקום נחפרה באר וכדי לשמור עליה הוקם בניין מבטון הקיים עד היום והמכונה "בית הראשונים". למבנה שמות נוספים כמו בית פומברובסקי ובית הבאר. היישוב מסומן במפות ישנות מאותה תקופה.

תוכנית ההתיישבות לא הצליחה והמקום סבל התקפות ערבים במאורעות תרצ"ו - תרצ"ט (1936-1939), במהלך שימש הבית כעמדה קידמית להגנת האיזור. על הבית שמרה קבוצת לוחמים מארגון האצ"ל. במהלך מלחמת העולם השנייה שימש הבניין כמשכן של פלוגת בית"ר ועם הקמת מחנות הצבא הבריטיים באיזור (גיוליס, קסטינה וכו'), הפך הבניין לבית קפה ומסעדה. במלחמת העצמאות תש"ח, שכנו בו לוחמים מארגון ההגנה שתפקידם היה לאבטח את התנועה על הכביש המוליך דרומה ולשמש כתצפית קדמית. באותה מלחמה, התרחשו באיזור קרבות קשים במסגרת ניסיונות צה"ל להדוף את ההתקפה המצרית.

עם הקמת מועצה אזורית באר טוביה, שימש הבית כמשכנה הראשון. בשנת 1951 הוקמה קריית מלאכי שנקראה בתחילה - מעברת קסטינה, כשהבית ניצב בתחומה. המבנה שוקם ומשמש כמוזיאון הראשונים לקריית מלאכי, מרכז ללימודי שדה וגם לנוער לקראת גיוס.

המועצה לשימור אתרים, הציבה במקום שלט אשר מספר על ההיסטוריה של המקום. "בית הראשונים" פתוח למבקרים בשעות היום. חברות וחברים יקרים, בפעם הבאה כאשר אתם נוסעים לקרית מלאכי למטרות סידורים או קניות, אתם מוזמנים להיכנס ל"בית הראשונים".

ישראל זיסק - משואות יצחק

ריצפה מסוגנת בקומה השנייה

מורשת ואמנות באשקלון

בית הספר מקיף ה' – "דרכא" באשקלון, ממשיך להיות נושא הדגל בין בתי הספר בעיר במסגרת מיזם "אמץ אתר". בנוסף לפעילויות של "הסיירת הגיאוגרפית", פעילות חברתית, ומיזמים מיוחדים כמו פרוקט "מסלולרי", החלה בשנה"ל תשע"ה פעילות חדשה – ציור אתרים היסטוריים. תלמידי כתות י' במגמת האמנות סיירו בהנחייתנו בשכונת מגדל ההיסטורית ובחרו נושאים להנצחה בציור. הם ציירו מבנים היסטוריים, וגם פרטי פרזול, מרפסות, דלתות, סבכות וכד', הציורים עובדו גם למחשב כחלק מהמיומנויות האמנותיות שהם רוכשים.

המיזם זכה להצלחה ובשנה"ל תשע"ו נרחיב אותו. הרעיון שביסוד המיזם הזה הוא העמקת ההיכרות של התלמידים עם עירם, שכן במסגרת הכנתם למיזם הם חקרו את תולדות העיר ואתריה. בעתיד אנו מתכוונים להפיק אלבום עם הציורים שילווה בטקסטים שיחברו הציירים הצעירים.

הציורים מוצגים באכסדרה של בית הספר והתלמידים והמבקרים נחשפים למורשתה של אשקלון.

אנו רואים במיזם זה המשך לביקור תלמידי בית הספר בביתם של אמני אשקלון מדי-שנה במסגרת "יום המעשים הטובים" בו משתתפים תלמידי כתות ז'.

ד"ר אבי ששון וגד סובול

רשומון - שיירת המפונים

המילה "רשומון" לקוחה משמו של סרט יפני משנות החמישים והיא משמשת לתיאור מצב שבו אין אפשרות לדעת את האמת עקב עדויות סותרות של עדים המדברים על אותו מאורע מזוויות ראייה שונות. ברשימה זו אנסה להמחיש את הדבר.

העובדות:

בליל 16 – 17 במאי 1948 הוצאו הילדים והאמהות מבארות יצחק, במשוריינים. למחרת, בימים 17 – 19 במאי נערך במרחב הדרום מבצע "תינוק", בו פונו ילדי היישובים הקדמיים אל העורף. כל המפונים מישובי הנגב הגיעו לקיבוצים דורות או רוחמה ולאחר זמן מה עלו בשיירות צפונה. הכביש ששמש את התחבורה העברית מהנגב למרכז (היום כביש 232 שדרות – ג'וליס) נשלט על ידי הערבים ונכנס ל"טריטוריה יהודית" באזור כפר ורבורג – באר טוביה (ליד קריית מלאכי). מכאן מתחילים הסיפורים:

היציאה מבארות יצחק:

בשערי עזה: "בחצות הלילה הגיעה שיירה. האויב הרגיש בה. מתל אל מונטר המטירו אש על השיירה... שעמדה לחזור על עקבותיה. הנהגים שלנו יצאו לקראתם מעבר לשער המחנה ושידלום להישאר במקומם ובלבד שלא ישובו ריקם... השיירה ניאתה לחכות וכך הוצאו הילדים והאמהות והוסעו לדורות, שם נשאר שבע ימים".

באתר האינטרנט של עמותת הפלמ"ח מסופר שהשיירה נכנסה למשק, לאזור המשקי והמפונים עלו עליה שם. במקום אחר נאמר שהרכבים הגיעו אחד אחד.

לגבי מספר הרכבים שהשתתפו בפינוי, רוב העדים זוכרים שני משוריינים, אך לא מוכנים להישבע על כך. במקור אחד נאמר שהיה גם אוטובוס משוריין, אולם פלמ"חניק שהשתתף במבצע טען באזני שלא היה. לדבריו, היו בנגב רק משורייני "פרפר". יש לשים לב שמספר המפונים + המלווים היה כ-120. וקשה לראות שישים איש נדחסים לתוך משוריין כזה.

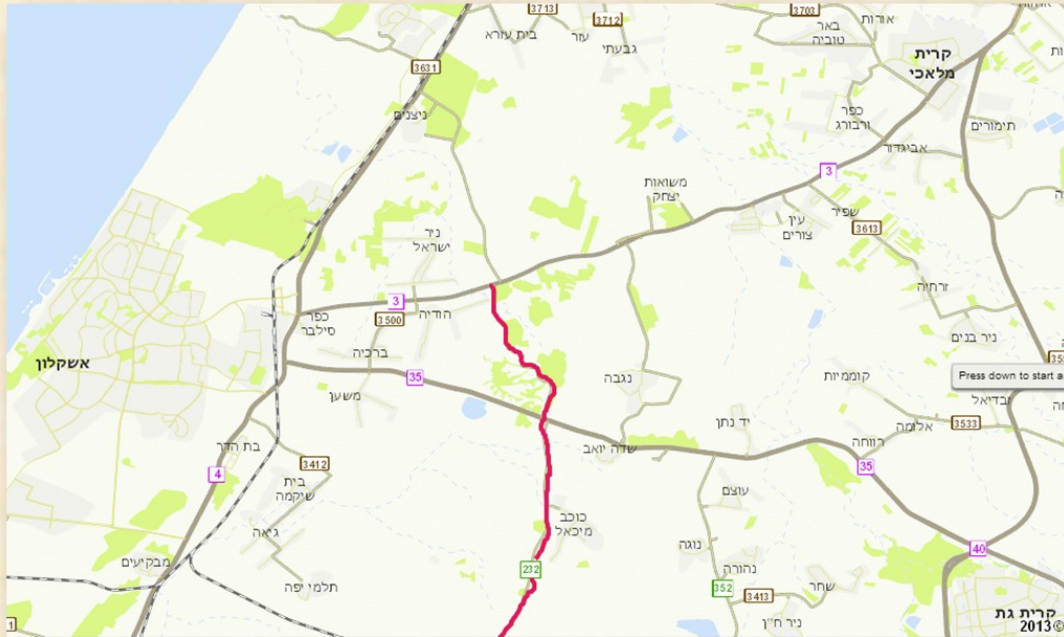
האירוח בדורות:

חנה ברוכי, שהייתה ילדה בת שבע, אבל זוכרת הכול (!) בטוחה שנעצרו ברוחמה ואחר כך המשיכו לדורות ויש אישור לכך ממקורות אחרים.

רות יעקובס מספרת ביומנה: "לעולם לא אשכח את אנשי קיבוץ דורות. הגענו לדורות בשעת השחר, ממש אור ראשון. יצאנו מהמשוריינים עם הילדים וראינו לעינינו את המטפלות של קיבוץ דורות עומדות במצב הכן לקבל אותנו. כל אחת בבית הילדים שלה הזיזה את הילדים קצת הצידה במיטה, "תשכיבו אותם פה, יחד אתם". כך, בזרועות פתוחות הכניסו אותנו אל בתיהם..."

יומן דורות: "באחד הלילות הגיעו אלינו הבלתי לוחמים והילדים מבארות יצחק שפונתה. קשה היה לראותם ולשמוע את סיפוריהם על החיים בחפירות מתחת לאדמה. עשינו הכול למען הקל על סבלם, התחלקנו אתם בדירות ובשירותים. הילדים שוכנו בבתי הילדים שלנו... מה שלמדנו מסיפוריהם על הרעשת התותחים, הפכנו הלכה למעשה בעבודת הביצורים... במוצאי שבת הוצאו אנשי בארות יצחק על הילדים והנשים ורווח לנו במקצת..."

מפת איזור נסיעת המפונים

רות : "בשבת בבוקר הייתה שיירה והעבירו אותנו לגבעת ברנר, שם עשינו חנייה לארוחת בוקר. משם המשכנו לראשון לציון וקיבלנו שיכון באיזה בית ספר."

ניסים ונפלאות בדרך

לא מכבר קבלתי מסמך מארכיון גבעת ברנר המזכיר את סיפורנו (קטעים מרשימה מאת אמי רשף) " ... בחטיבת גבעתי התקבלו ידיעות שהמצרים מתכננים לשלוח טור משוריין מאשקלון לכיוון רחובות... מפקדת החטיבה הורתה למחלקה מה"הגנה" לחסום את הכביש ליד כפר וורבורג, על מנת לעצור את הטור המצרי... המחלקה הורכבה מחברי קיבוצים מהאזור, כשהם מגבעת ברנר, כיתה מנען וכיתה מחפץ-חיים, בפיקוד המ"מ נתן רשף... נשק המחלקה כלל רק מספר רובים וסטנים, ללא כל נשק כבד. המחלקה צורפה לחטיבת גבעתי.

שיטת המארב: הכביש באזור כפר וורבורג... עובר בין פרדסים צפופים. על הכביש הוקם מחסום כדי לעצור את המשוריינים ולפוצץ אותם במוקשים, ואז לירות מכת אש מרובים וסטנים.

המחסום: לרוחב הכביש מתחו חוטי תיל ועליהם שקים שיצרו מסך, שהסתיר את המשך הכביש. לפני המחסום הרימו גל אבנים. לאורך קטע הכביש המוביל אל המחסום הטמינו את 14 המוקשים, אותם חיברו בחוטי חשמל אל תיבת הפעלה עם סוללה חשמלית וכפתור אדום, שלחיצה עליו תפוצץ את כל המוקשים ביחד. המחשבה הייתה שהמשוריינים יגיעו עד המחסום, יגלו אותו ברגע האחרון בגלל החושך, לא יבינו מה יש מאחוריו, יעצרו ויצטופפו, ואז יפוצצו את המוקשים ויפתחו באש מכל הרובים, וכך יחסלו את הטור המשוריין."

עדותה של אמי התבססה על זיכרונותיו של נתן רשף שפורסמו ביומן גבעת ברנר 21 שנה אחרי התרחשות המאורעות (23.4.69).

"...תפסנו עמדות בצד הכביש בתוך פרדס ושכנו במארב. פתאום שמענו שיירה מתקרבת. התקשרתי מיד בטלפון שדה עם המפקדה וקיבלתי הודעה שאין שיירות משלנו בדרך, כי הנגב מנותק והשיירה המתקרבת היא בוודאי מצרית ויש לפעול. על ידי הייתה תיבת הפיצוץ עם כפתור אדום. נחוץ היה רק ללחוץ על הכפתור ברגע הנכון. בינתיים התקרבה השיירה והחלה להיעצר ליד המחסום. שכבתי בשפת הפרדס מאחרי הברושים. הצאתי החוצה וראיתי מולי את המשוריינים הנעצרים ומאשנביהם מציצים לעיני רובים.

גשר הקשתות נחל לכיש

זחלתי קצת החוצה והצצתי לאורך הכביש כדי לוודא אם כולם עומדים על שדה המוקשים. ואכן, המשוריינים עמדו על המוקשים. כבר התחלתי לזחול בחזרה לעבר תיבת הפיצוץ כדי ללחוץ על הכפתור והינה ראיתי פתאום, במבט אחרון, בסוף השיירה שתי משאיות ועליהן מיטות ילדים לבנות! אחרי הזעזוע הראשון צעקתי אליהם "מי אתם?" ואכן התברר שהיו אלה ילדי דורות ורוחמה שעמדו על המוקשים. הואיל והנגב נותק וקשר האלחוט אתם אף הוא נותק, החליטו על דעת עצמם לפנות את הילדים צפונה. היה זה הרף עין שקבע את גורל השיירה."

אמי רשף: "אחר כך התברר שלשני אנשים היה תפקיד גורלי באירוע: לנתן, בכך שהבחין במיטות הילדים בשיירה - ומנע את האסון הנורא, ולשומר שעמד על מגדל המים בכפר וורבורג, אליו נשלחה הודעה מקיבוץ דורות על מעבר השיירה, אבל הוא לא קיבל את השדר - כי נרדם על משמרתו..."

מסמכי גבעת ברנר עוררו אצלי כמה תהיות, אותן העליתי בפני אילן, ארכיונאי יד מרדכי, שגם הוא כמוני חוקר את פרשיות העבר של קיבוצו. והרי תקציר דבריו:

- בבדיקה מקצועית של העדויות על ידי כמה גורמים ... התגלו אי דיוקים, סתירות ושאלות:
- ◆ כל משורייני הפלמ"ח סומנו בפס לבן ברוחב כ- 25 ס"מ לאורך הגוף, דבר שאפשר זיהוי טוב גם בלילה. כיצד לא ראו את הסימן הזה?
 - ◆ כיצד כן ראו בלילה את קני הרובים שהציצו מחרכי הירי ?
 - ◆ כיצד ראו מיטות לבנות על המשאית בלילה ?
 - ◆ מעולם לא מניחים מוקשים לאורך הכביש, אלא תמיד לרוחבו.
 - ◆ לגדוד 53 של גבעתי היה רק מתקן אקספלודר אחד שהיה אצל החבלנים. כיצד הצליח המ"מ (שלא היה חבלן) לקבל מתקן כזה ?
 - ◆ רק בצבא הגרמני היו לפעמים מחברים שלושה מוקשים ביחד, כך שפיצוץ האחד יגרום לפיצוץ של שניים נוספים. אבל לגרמנים היו מיליוני מוקשים ולנו לא.
 - ◆ אם לוקחים בחשבון את ילדי כל הקיבוצים, יד מרדכי, גבר עם, דורות רוחמה ובארות יצחק מגיעים למספר 383 ילדים.

מסקנה: לפחות ארבע שיירות שהסיעו ילדים שפוננו מיישובי הנגב עברו באותו מחסום.

גרסה אחרת מביא ישראל זיסק (משואות יצחק) ברשימה על גשר הניצב בסביבה: "בליל 17 – 18 במאי, כוח גבעתי הניח מטענים, חביות דלק ומוקשים תחת הגשר. הכוח שארב בפרדס הסמוך קיבל פקודה לפוצץ את הגשר בעת שהרכבים הראשונים של טור הצבא המצרי יעלו עליו. באמצע הלילה התקרבו שתי משאיות ופיצוץ הגשר נמנע בזכות הלוחמת אילנה בן יהושע מבאר טוביה, אשר שמעה והתעקשה שמהמשאיות עולה בכי של תינוק. ואכן הסתבר כי אלו משאיות שהבריחו את ילדי קיבוץ נגבה ושרק בזכותה ניצלו מהפיצוץ".

חברתנו רות יעקובס שמעה על כך מאלחנן: "אני יודעת מאלחנן שעבד בשיירות והביא אספקה לנגב הנצור, שיום אחד הם נסעו ובאה לקראתם שיירה. הם לא ידעו לזהות מי בא מולם וכבר היו בכוננות להפעיל את הנשק שהיה בידיהם. הם חשבו שחיילי האויב יושבים בתוך המכוניות. פתאום זיהו שמתוך המכוניות עלה בכי ילדים בעברית..."

אילן, ארכיון יד מרדכי: ידוע לי ששיירה של ילדי נגבה שפנו והגיעו למקום בליל ה- 17 במאי כמעט פוצצו ונשרפו ע"י אותם חבלנים שלא קיבלו כל מידע על השיירה וחשבו שזו שיירה מצרית.

הסיפור חזר על עצמו גם בליל ה- 23 במאי כאשר שיירה של ילדי ארבעה קיבוצים (רוחמה, דורות, גבר עם ויד מרדכי) הגיעו לאותו מחסום.

לשלמק'ה שוחט נהג המשאית המשוריינת של רוחמה סיפור דומה. "ההחלטה נתקבלה ונגשנו לבצעה. ילדי בארות יצחק כבר פונו (מרוחמה?) וילדי יד מרדכי היו בדרך אלינו במטרה לפנותם ביחד עם ילדינו שלנו... ביום ראשון אחד של סוף מאי באה הפקודה לפנות את הילדים. היה זה ליל ירח נפלא... אוטובוס אגד משוריין, כמה משוריינים קטנים ועוד מספר מכוניות משא היו את השיירה למבצע הפינוי... עד היום אזכור את התמונה המזעזעת. רוב ילדינו ונשינו ישבו על הרצפה בתוך המשוריין. הרעש, ההמולה, המתחיות והבלתי ידוע, היו ללא נשוא.

השיירה זזה... המצרים התבצרו היטב לצדי הכבישים והדרכים בכמה משלטים. הבעיה העיקרית הייתה באזור משטרת עירק סואידן (משטרת נגבה). כל כמה שהתקרבו לצומת (צומת גבעתי, נ"ב) גברה המתחיות. השיירה נסעה בלי אורות. עקפנו את הצומת מערבה מן המשטרה וממשלט 113 ועלינו על הדרך שעברה מצדו המערבי של קיבוץ נגבה. חלפנו על פני הצומת המסוכנת תוך חששות וחרדה... הגענו אחרי חצות לגבעת ברנר.

תרגיל להיסטוריון מתלמד: עליך לחבר את סיפור פינוי הילדים מישובי הדרום.

ד"ר נחום ברוכי בארות יצחק

ממקורותיו של אילן מאירי יד מרדכי

גשר פריזר נחל גוברין

אתר נעלם

בית הכנסת הכורכרי בניצנים הישנה

בחודש מאי 1949, הוקם קיבוץ ניצנים במקומו החדש והנקודה אשר עברה בגבורה את תלאות מלחמת העצמאות ננטשה.

על אדמת הקיבוץ הנטוש, הוקם בשנת 1949 ע"י המחלקה לעליית הנוער של הסוכנות היהודית 'כפר נוער ניצנים'. תחילה התמקמו החניכים במבנה היחיד שלא נפגע - 'הארמון' (מבנה גדול ודו קומתי שנרכש בתחילת שנות ה-40 ע"י קיבוץ ניצנים). אלפי ילדים שעלו במסגרת עליית הנוער - זכו להתחנך בכפר הנוער ניצנים גדלו והתחנכו על ערכי מסורת ישראל, אהבת הארץ, תרומה לחברה וגאווות יחידה. כפר הנוער התפתח בראשיתו כבית ספר חקלאי. חניכיו למדו ועבדו בכל ענפי המשק המגוון והעשיר. בשנות השישים נפתחה בכפר גם מגמה ימית על שתי מחלקותיה, סיפון ומכונאות ימית. בוגרי המגמה הימית שירתו בחיל הים, שתמך בכפר בציוד ובמדריכים.

הזמן עשה את שלו וכפר הנוער ניצנים נסגר בשנת 1989, שינה את ייעודו והפך לשוב המסורתי ניצן. 'הארמון' שוקם ע"י המועצה לשימור אתרים והוקם בו בית ספר שדה 'שיקמים'. במקום נותרו מספר מבנים ומתחם מגדלי המים של הקיבוץ אשר אותרו לשימור.

עבור חלק גדול מבוגרי הכפר, הכפר נותר המקום היחיד בו הם יכולים עוד לגעת ולנשום את תקופת ילדותם. בוגרי כפר הנוער, מבקשים להיאחז - בזיכרון, להעצים אותו - ולהעביר את רוח וערכי החינוך שקיבלו לילדים ונכדים - באמצעות שיקום בית הכנסת. בעידוד ותמיכת ראש המועצה האזורית חוף אשקלון, יאיר פרגיון, מצאו בוגרי כפר הנוער שותפה לחזון בדמות עמותת "גוונא" אשר תשמור ותתחזק את המבנה, אשר ישמש להתכנסויותיהם מדי פעם. פעילות של העמותה בשיתוף מלא של בוגרי כפר הנוער ניצנים מתמקדת ברבדים של נושא השימור ויחד עם זאת, מנהלת בית מדרש באופן מלא לכל רבדי החברה המעוניינים ללמוד ולהתחבר לערכי המסורת ויהדות עם ישראל. כל פעילות העמותה נעשית ע"י צוות מתנדבים מתושבי ניצן אשר פועלים באהבה, במסירות ובמרץ.

בכפר הנוער ניצנים, ילדים עלו ארצה, מאהבת והערצה לארץ. שם ספגו חינוך לפלורליזם תרבותי ודתית. הייתה אווירה של קירוב למסורת ישראל ללא הבדלי עדה וארץ מוצא. על כן היה לנו קל ונוח, להתחבר לאנשי העמותה בניצן. יחד עם ייעודו של המבנה כבית מדרש, ישמש כמוזיאון לכפר הנוער שהתקיים כאן.

מתוך חוברת שהוצאה ע"י בוגרי כפר הנוער

